

CENAS TĪRELIS

Cenas tīrelis atrodas Piejūras zemienē Tīreļu līdzenumā, apmēram 12 km uz DR no Rīgas robežas. Tas izvietojies Rīgas rajona Mārupes, Babītes un Olaines pagastā. Īpaši aizsargājamas dabas teritorijas statuss Cenas tīrelim piešķirts 1999.gadā. Kādreiz tas bija otrs lielākais Latvijas purvs aiz Teiču purva, bet šobrīd kūdras izstrādes un meliorācijas neskarti palikuši vairs apmēram 2,5 tūkstoši hektāru (dabas liegumā – 2133 ha). Maksimālais kūdras slāņa biezums Cenas tīrelī ir 6,8 metri. Kūdras ieguves darbi te sākušies jau pirms 2.Pasaules kara un ārpus lieguma teritorijas notiek arī pašreiz.

Kā liecina paleobotāniskie pētījumi, Cenas tīrelis sācis veidoties apmēram pirms 5000 gadiem kā zāļu un pārejas purvs, bet apmēram pirms 4220 gadiem to nomainījusi augstā purva veģetācija, kas šobrīd aizņem lielāko dabas lieguma platību. Cenas tīrelis kā piejūras tipa purvs ir unikāls ar to, ka tajā vienkopus sastopami rietumu un austrumu tipa purvu elementi.

Biotopi

Lielāko dabas lieguma „Cenas tīrelis” daļu – 1790 ha (84%) aizņem augstais jeb sūnu purvs ar dažādas mitruma pakāpes nogabaliem – salīdzinoši sausākiem klajumiem, mitrākām ieplakām, slīkšņām, lāmu labirintiem. Kā noskaidrots, šī projekta ietvaros izveidojot Cenas tīreļa 3-dimensiju modeli, purva lielākais kupols ir aptuveni 7 metrus augsts un paceļas 14 m virs jūras līmeņa.

Teritorijas dabas aizsardzības plāna izstrādes procesā noskaidrots, ka Cenas tīrelī izdalāmi 26 Latvijas biotopu klasifikatorā minētie biotopi. Pieci no tiem ir Eiropā īpaši aizsargājami un iekļauti Eiropas Padomes Sugu un biotopu direktīvas 1.pielikumā:

Nr.	Kods	Biotopa nosaukums	Platība, ha	% no teritorijas
1.	7110*	Neskarts augstais purvs	1790	84
2.	7120	Degradēti augstie purvi, kuros iespējama atjaunošanās	22	1
3.	91D0*	Purvains mežs	128	6
4.	7140	Pārejas purvi un slīkšņas	64	3
5.	3160	Distrofi ezeri**	18,5	0,9

* - prioritārs biotops

** - Latvijā īpaši aizsargājams biotops (LR MK Noteikumi Nr.421)

Neskartā augstā purva malās vidēji 10 – 15, bet vietām pat 100 – 200 m platā joslā gandrīz visapkārt purva masīvam izveidojies vairāk vai mazāk ietekmēts degradēts augstais purvs, kur vēl iespējama atjaunošanās. Dabiskā ūdens režīma izmaiņa, grāvju tīkls, kūdras izstrādes lauki un degumi ir galvenie purvu ietekmējošie faktori.

Flora

Cenas tīreļa veģetāciju kopumā pārstāv augstajiem un pārejas purviem tipiskās augu sabiedrības, kurās liela loma ir sfagniem, vaivariņam, spilvēm un grīšļiem. Sūnu segas klājums purvā sasniedz 80 – 100 %, kopā

konstatētas 34 sūnu sugas, no kurām 11 ir sfagnu sūnu sugas. Daudzas no sūnu sugām aug vienīgi sūnu purvos vai pārpurvotos, barības vielām nabadzīgos mežos – dažādas aknu sūnu (piemēram, gludlapu mīlija *Mylia anomala*, kailā apaļlape *Odontoschisma denudatum*, Hampes pumpurzarīte *Cephalozia hampeana* u.c.) un lapu sūnu (piemēram, sfagnu polija *Pohlia sphagnicola*, Bergera divzobe *Dicranum bergeri*, pūslīšu mēslsūna *Splachnum ampullaceum* un sfagni – garsmailes sfagns *Sphagnum cuspidatum*, iesarkanais sfagns *Sph.rubellum*, smalkais sfagns *Sph.tenellum* u.c.) sugas.

Pārejas purva daļā vērojamas dažādas grīšļu sugas, no kurām raksturīgākās ir pūkaugļu grīslis *Carex lasiocarpa* un uzpūstais grīslis *Carex rostrata*. Te sastopama arī purva šeichērija *Scheuchzeria palustris*, parastais baltmeldrs *Rhynchospora alba*, dūkstu grīslis *Carex limosa*.

Atzīmējamas arī vairākas citas Latvijā retas ziedaugu un sūnaugu sugas – slaidā spilve *Eriophorum gracile*, skaistais sfagns *Sphagnum pulcrum*, pūslīšu mēslsūna *Splachnum ampullaceum*, kas raksturo bioloģiski vērtīgus purvu biotopus.

Neskartajās purva teritorijās konstatēts arī tundrai raksturīgais pundurbērzs *Betula nana* – šajā teritorijā tā ir suga ar vienu no augstākajām aizsardzības kategorijām – ierakstīta Latvijas īpaši aizsargājamo sugu sarakstā, Latvijas Sarkanās grāmatas 2.kategorijā un Baltijas jūras reģiona Sarkanajā grāmatā.

Savukārt no sēnēm minama purva sviestbeka *Suillus flavidus*, kuras izplatība tiek kartēta Eiropas mērogā un kurai Latvijā pagaidām zināmas četras atradnes. Kopumā sēņu sugu skaits Cenas tīrelī varētu svārstīties starp 300 un 400.

[tabula Nr.3 no Cenas tīreļa DA plāna 25.lpp.: Īpaši aizsargājamās augu un sēņu sugas dabas liegumā „Cenas tīrelis”]

Fauna

Dabas liegums „Cenas tīrelis” pamatā paredzēts putnu un tiem nepieciešamo biotopu aizsardzībai – tas atzīts arī par Starptautiski putniem nozīmīgu vietu. Dažādu laiku pētījumos te konstatētas 26 Latvijā īpaši aizsargājamas un Eiropas Padomes Putnu direktīvas pielikumu sugas, no kurām liecības par to klātbūtni pēdējos 50 gados ir par 19 sugām. Vismaz astoņas no tām ir specifiski purvu sugas, kas ligzdo tikai purvos (vai arī purvos ligzdo lielākā populācijas daļa). Apkopojot dažādos laikos veiktos pētījumus, nākas secināt, ka Cenas tīrelī vērojama putnu sugu sastāva vienkāršošanās, - izzūd lielāks skaits retāku sugu, bet to vietā nāk mazāks skaits citiem biotopiem raksturīgu sugu.

Cenas purva īpatnība un vienlaikus vērtība kā putniem nozīmīgai vietai ir neskaitāmie purva lāmu labirinti. Tie nodrošina labus barošanās apstākļus ūdensputniem, gan arī labas atpūtas un ligzdošanas iespējas un salīdzinām. Dabas lieguma purvu biotopi ir viena no labākajām pelēko dzērviņu *Grus grus* ligzdošanas vietām ar vienu no lielākajiem šīs sugas ligzdošanas blīvumiem Latvijā. Tīrelī regulāri uzturas arī vairāki simti neligzdojošu dzērviņu. Arī citas specifiskas purva putnu sugas labprāt uzturas dabas lieguma teritorijā, tai skaitā rudens migrācijas periodā – dažādas zosu sugas.

Diemžēl daļa no putniem piemērotu biotopu platībām ir gājušas bojā cilvēka saimnieciskās darbības rezultātā.

Abinieku un rāpuļu faunas daudzveidība Cenas tīrelī ir neliela, tomēr no Eiropas Padomes Sugu un biotopu direktīvas IV pielikuma sugām Cenas tīrelī sastopama purva varde *Rana arvalis* un dīķa varde *Rana lessonae*.

Līdz šim Cenas tīreļa bezmugurkaulnieku fauna nav bijusi plaši pētīta, tomēr ir ziņas par ļoti retu Latvijas Sarkanās grāmatas 1.kategorijas sugu – gāršas lācīti *Pericallia matronula* un spilgto purvspāri *Leucorrhinia pectoralis*. Purva dzīvotnēs sastopamas arī citas aizsargājamas kukaiņu sugas, piemēram, karaliskā dižspāre *Anax imperator*, raibgalvas purvuspāre *Leucorrhinia albifrons* un spožā skrejvabole *Carabus nitens*. Kopumā Cenas tīrelī sastopams augstajam purvam tipisks bezmugurkaulnieku sugu komplekss, ko būtiski papildina pārejas purva joslā konstatētās sugas.

Cenas tīrelī eksperti konstatējuši arī vilka *Canis lupus* pēdas, kas tīreli izmanto vismaz kā tranzīta vietu, un lūsi *Lynx lynx*, bet 2005.gada vasarā pirmo reizi te atrasts ziemeļu sikspārnis *Eptesicus nilssonii*.

[tabula Nr.5 no Cenas tīreļa DA plāna 29.lpp.: Īpaši aizsargājamās dzīvnieku sugas dabas liegumā „Cenas tīrelis”]

Ilze Salna